

هدایت تحصیلی

زمینه‌ساز رشد عاطفی و اجتماعی

کریم عباسی اول

دکترای روان‌شناسی تربیتی

پادکست نقش هدایت
تحصیلی در پیشرفت
تحصیلی دانش‌آموزان

مشاوره و راهنمایی می‌کند. در واقع طبق تعریفی که در آیین‌نامه هدایت تحصیلی عنوان شده است: هدایت تحصیلی فرایندی است که طی آن با ارائه خدمات راهنمایی و مشاوره، به دانش‌آموز کمک می‌شود استعدادها، توانایی‌ها، علاقه‌ها و ویژگی‌های شخصیتی خویش، شاخه‌ها و رشته‌های تحصیلی، و حرفه‌ها و شغل‌های مورد نیاز جامعه را بشناسد و براساس آن به انتخاب و اولویت‌بندی رشته‌های تحصیلی مورد نظر خود دست بزند.

یک ترازو به هیچ وجه قیمت را بیان نمی‌کند، بلکه جنس محصول قیمت آن را مشخص می‌سازد. به عبارت دیگر، هدف ترازو وزن کردن است و هدف از وزن کردن هم سبک‌سنگین کردن است. بر همین اساس، هدف هدایت تحصیلی نیز سبک‌سنگین کردن نمره‌ها و میزان رغبت و استعداد دانش‌آموزان است.

با هدایت تحصیلی مشخص می‌شود که دانش‌آموز در کدام مواد درسی قوی و در کدام مواد درسی ضعیف است. در کدام رشته می‌تواند به تحصیل ادامه دهد و در کدام رشته توانایی ادامه تحصیل ندارد.

بیان مسئله

دانش‌آموزان به لحاظ تنوع درس‌های تحصیلی، رشد فناوری و بحران دوره بلوغ چنان درگیر جهان پیرامونشان می‌شوند که دنیای درونی خود را فراموش می‌کنند. این روند احتمالاً به مهم‌ترین جنبه زندگی و سلامت روانی آنان آسیب برساند، باعث ضعف

مقدمه

دانش‌آموزان پایه نهم دوره اول متوسطه باید مراحل مربوط به انتخاب رشته خود را انجام دهند و رشته مورد نظر خود را برای ادامه تحصیل انتخاب کنند. موضوع انتخاب رشته دانش‌آموزان موضوعی است که به عوامل متعدد درونی (هوش، توانایی، رغبت و استعداد) و بیرونی (نظر والدین، مربیان، معلمان و مشاوران) وابسته می‌باشد. رشته انتخاب‌شده دانش‌آموزان پایه نهم باید طبق توانمندی، رغبت و علاقه‌مندی و همچنین نتایج عملکردهای تحصیلی آنان تعیین شود.

با افزایش تعداد دانش‌آموزان مدرسه‌ها، بر نوع و میزان مشکلات دانش‌آموزان در زمینه‌های گوناگون افزوده می‌شود. لذا برای کمک به آنان باید مشکلاتشان به‌موقع و به‌درستی تشخیص داده شود و شیوه‌های رفع آن‌ها مشخص شود. بنابراین لازم است با مفاهیم و کاربردهای هدایت تحصیلی به خوبی آشنا شویم تا اولاً از بروز مشکلات به‌موقع پیش‌گیری کنیم و ثانیاً در صورت پیدایش مشکل بتوانیم در جهت حل مناسب آن اقدام مقتضی به عمل آوریم.

تعریف و مفهوم هدایت تحصیلی

هدایت تحصیلی یا همان «آزمون رغبت و توانایی دانش‌آموزی» فرایندی است که دانش‌آموزان را در بهبود عملکرد تحصیلی و اولویت‌بندی رشته‌های مورد نظر براساس استعداد و علاقه آنان

تعریف آزمون رغبت و توانایی دانش‌آموزی

است که توانایی یادگیری دانش‌آموزان یکسان نیست. بسیاری از دانش‌آموزان از نظر توانایی‌های زبانی و هوشی، تمرکز و دقت، قدرت حافظه، درک ساختار و محتوای مفاهیم و غیره، با هم‌سالان خود تفاوت دارند.

البته محتوای درس‌ها، شیوه تدریس و دیگر عوامل آموزشی نیز می‌توانند توانایی‌های طبیعی این گروه از دانش‌آموزان را تقویت یا تضعیف کند. در این گونه موارد، مشاور می‌تواند پس از سنجش و تشخیص ناتوانی‌های یادگیری و دلایل بروز آن‌ها، برنامه‌های مناسبی برای انطباق فعالیت‌های یادگیری با وضعیت دانش‌آموز طراحی و اجرا کند و با تدریس مناسب، به بهبود این ناتوانی‌ها یاری رساند. همچنین اگر دانش‌آموزی دچار مشکلات رفتاری است، مشاور می‌تواند با استفاده از روش‌های درمانی شناختی یا روان‌درمانی، او را به قبول واقعیت‌های مربوط به یک نظام (در خانه، مدرسه و جامعه) و قوانین حاکم بر آن ترغیب کند و برای تغییر رفتار او برنامه‌ریزی کند و پیگیری‌های لازم را انجام دهد. به‌علاوه می‌توان به چنین دانش‌آموزانی آموزش داد که از فنون حل مسئله برای یافتن راه‌حل‌های متفاوت و تشخیص نتایج این راه‌حل‌ها بهره‌گیری کنند تا به تدریج بتوانند مناسب‌ترین راه‌حل را در هر موقعیت معین بیابند. هدف از مشاوره و روان‌درمانی آن است که به دانش‌آموز کمک کنیم به سطح مناسبی از رفتار در مدرسه، دانش‌ها و مهارت‌های لازم برای زندگی و ادامه تحصیل، و احراز موقعیت شغلی معین دست یابد.

مدرسه دانش‌ها و مهارت‌هایی را به دانش‌آموزان خود یاد می‌دهد تا به کمک آموخته‌هایشان سازگاری اجتماعی پیدا کنند و برای زندگی تحصیلی و شغلی آتی خود آماده شوند

دستیابی به هویت شغلی موضوعی است که دانش‌آموزان به‌ویژه از دوره راهنمایی درگیر آن می‌شوند و باید پایه‌های دانش و مهارت لازم را برای شغل آتی خود در این دوره به دست آورند. انتظارات خانواده، دیدگاه‌های دوستان و هم‌سالان، وضعیت اجتماعی-اقتصادی، بازار کار و شغل‌های موجود، و روحیات و جهت‌گیری‌های خود نوجوان عوامل اصلی در تعیین این تکلیف محسوب می‌شوند.

مشکلات نوجوانان در انتخاب شغل و تحصیل مقدمات لازم برای رسیدن به شغل مورد علاقه خود از دوره راهنمایی آغاز می‌شود و به تدریج قوت و شدت می‌یابد. لذا وجود مشاوران و متخصصان دانش‌آموخته و مجرب برای کمک به دانش‌آموزان در ارائه راه حل برای مشکلات تحصیلی و انتخاب شغل ضرورتی قطعی است. از طرف دیگر، از آنجا که احتمال دارد برخی دانش‌آموزان ترک تحصیل

تحصیلی آن‌ها شود و رشد عاطفی و اجتماعی آن‌ها را به تأخیر بیندازد. بزرگ‌ترین تجارب و یادگیری منظم به دانش‌آموزان در مدارس انتقال می‌یابد.

مدرسه دانش‌ها و مهارت‌هایی را به دانش‌آموزان خود یاد می‌دهد تا به کمک آموخته‌هایشان سازگاری اجتماعی پیدا کنند و برای زندگی تحصیلی و شغلی آتی خود آماده شوند. مدرسه است که افق‌های فکری، اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان را گسترش می‌دهد. مدرسه‌هایی که موجبات رشد دانش‌آموزان را فراهم می‌آورند، مدیریت فعال و پرانرژی و فضای منظم و غیرسختگیرانه‌ای دارند. دبیران مدرسه دانش‌آموخته و مجرب هستند و در تصمیم‌گیری‌های مربوط به تمام مسائل تعلیم و تربیتی شرکت دارند. بی‌شک وجود مشاور فعال در مدرسه باعث پیشرفت تحصیلی و شکوفایی شخصیت دانش‌آموزان می‌شود. همچنین ارتباط صمیمانه‌ای بین اولیای مدرسه و دانش‌آموزان به وجود می‌آید و به مشکلات دانش‌آموزان توجه مستمر نشان می‌دهند.

ضرورت و اهمیت مسئله

هدایت و راهنمایی انسان‌ها در فرایند زندگی از اهمیت خاصی برخوردار است. چنان که خداوند متعال قرآن کریم را مایه هدایت و رحمت انسان‌ها معرفی می‌کند و ما بارها در نمازهای روزانه خود در سوره حمد از باری تعالی می‌خواهیم ما را به راه راست هدایت کند؛ زیرا در سایه هدایت و یافتن راه درست زندگی، انسان می‌تواند به آرامش و کمال برسد و از استعدادها و امکانات خود استفاده بهینه به عمل آورد.

هدایت تحصیلی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد، زیرا اگر اصول راهنمایی و مشاوره به‌درستی اجرا شوند، می‌توانند دانش‌آموزان را با نقاط قوت و ضعف خود، رشته‌های تحصیلی، مشاغل متفاوت و ... آشنا سازند و آنان را آماده زندگی سالم و شاداب کنند. از طرف دیگر، اگر رشد عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان فراهم شود، این امر بر همه جنبه‌های زندگی فردی و اجتماعی، از جمله پیشرفت تحصیلی، سلامت جسمی و ... آنان اثر مثبت می‌گذارد.

نقش هدایت تحصیلی در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان

حضور در مدرسه و ادامه تحصیلات در رشد دانش‌آموزان تأثیر عمیقی دارد. ارتباط دانش‌آموز با اولیای مدرسه و هم‌کلاسی‌ها پاسخ‌گوی بسیاری از مسائل رشدی اوست و برای دستیابی به استقلال و کسب هویت اجتماعی، فکری و فرهنگی نیز حائز اهمیت است. از نظر کسب هویت شغلی آموزش‌های مدرسه و تبادل اطلاعات با هم‌کلاسی‌ها و دوستان نقش مهمی دارد.

ناتوانی‌های یادگیری برخی دانش‌آموزان یک مشکل آموزشی است که به شکل‌های متفاوت خود را نشان می‌دهد. مسلم

کنند، وجود مشاوران می‌تواند این‌گونه دانش‌آموزان را در فراهم‌آوردن مقدمات ادامه تحصیل و یا ورود به شغل و حرفه‌ای معین یاری رساند. از دیگر مواردی که وجود مشاوران را ضروری می‌نماید، ناسازگاری دانش‌آموزان با ویژگی‌های مدرسه است. **انتظارات مدرسه، انضباط سخت مدرسه، حجم زیاد درس‌ها و شیوه‌های متفاوت تدریس، احتمالاً با خصوصیات و وضعیت رشدی برخی دانش‌آموزان هم‌خوانی ندارد.**

لذا مشاور آگاه می‌تواند این دانش‌آموزان را شناسایی و میزان توانایی آن‌ها را بررسی کند. علاقه آن‌ها را در نظر بگیرد، تفاوت‌های

فردی را متذکر شود، انتظارات خانواده و مدرسه را از آن‌ها تعدیل کند و بدین وسیله میزان تقلب و ناسازگاری را در میان این‌گونه دانش‌آموزان کاهش دهد یا از بین ببرد.

نقش مشاوره در رشد عاطفی و اجتماعی دانش‌آموزان

رشد اجتماعی و عاطفی دانش‌آموزان پیوندی جدایی‌ناپذیر با ابعاد شناختی و حتی پیشرفت تحصیلی دارد.

به بیان بلام، دانش‌آموز یادگیری هر موضوع را با مجموعه‌ای از ویژگی‌های عاطفی آن موضوع به پایان می‌رساند. آنچه دانش‌آموزان به آن نیازمندند و تأمین آن می‌تواند اولین قدم در جهت موفقیت‌های تحصیلی آن‌ها باشد، فرایند پذیرفتن «خود» است. اگر مشاور در این جهت به دانش‌آموزان کمک کند، آن‌ها به جای تسلیم‌شدن به موقعیت‌ها، در صورت موفق‌نشدن در تحصیل، به ارزیابی مجدد از خود می‌پردازند و سطح انتظار مطلوب از خویشان را مورد نظر قرار می‌دهند. در غیر این صورت دانش‌آموزان به ارزیابی‌های نادرستی از خود می‌رسند و احتمالاً به افسردگی، نکوهش شخصیت و منس‌خویش و مورد سؤال قرار دادن توانایی‌های خود خواهند پرداخت.

مشکلات مدرسه به خصوص در سه دوره انتقالی، از ابتدائی به متوسطه اول، از متوسطه اول به متوسطه دوم، و از متوسطه دوم به دانشگاه بروز می‌کند. یعنی همراه با پیچیده‌شدن سطح آموزش و مناسبات اجتماعی، برای دانش‌آموزان فاقد آمادگی‌های درسی، عاطفی و اجتماعی کافی و قدرت انطباق روانی و اجتماعی با شرایط جدید، احتمال وقوع مشکلات افزایش می‌یابد. این مشکلات به صورت‌های متفاوتی بروز می‌کنند. برای مثال، ترس از هم‌کلاسی‌ها، دوستان جدید، مشکلات مربوط به یادگیری درس‌ها، تمایل به ترک تحصیل و ناتوانی در ارتباط با هم‌سالان، به انزوای اجتماعی و احساس تنهایی منجر می‌شود. این مشکلات وجود مشاور را در هریک از دوره‌های انتقال ضروری می‌نماید. یعنی مشاور می‌تواند در دانش‌آموزان آمادگی ایجاد کند، ذهن و شخصیتشان را مورد ارزیابی قرار دهد، توانایی ارتباط را در آنان به وجود آورد و از بروز ترس و تمایل به ترک تحصیل در آنان جلوگیری کند.

اولین گام در جهت شکل‌گیری مناسبات اجتماعی بزرگ‌سالی، وابستگی به یک گروه از دوستان هم‌جنس است. در اولین دوره نوجوانی، یعنی دوره فاصله‌گرفتن از خانواده، گروه دوستان اهمیت خاصی می‌یابد. یک شیوه درمانی مهم برای مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی از سوی مشاوران این است که به دانش‌آموزان آموزش دهند توانایی شناخت رفتارها و مقاصد دیگران را به دست آورند. به آنان بیاموزند تأثیر رفتارهای خودشان را بر دیگران بشناسند. تشخیص نیازها و حقوق سایرین پایه اصلی و ضروری در ایجاد ارتباط‌های اجتماعی است. ایجاد

تبادل بین نیازهای خود و دیگران، اساس تعادل اجتماعی سالم است و دانش‌آموزان باید این حقایق را به خوبی یاد بگیرند.

رشد عاطفی و اجتماعی و رابطه آن با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان

منظور از رشد اجتماعی این است که فرد بتواند با دیگران روابط اجتماعی برقرار کند و رشد و نمو لازم را برای برقراری روابط اجتماعی به دست آورد. بنابراین احساس وحدت اجتماعی و برقراری روابط متقابل میان افراد یک اجتماع و همکاری با دیگران از جمله ویژگی‌های رشد و تکامل اجتماعی است. رسیدن به این مرحله از رشد مستلزم آن است که کودک در علاقه‌های خود تغییر بدهد، شیوه‌های جدید رفتار را فرا گیرد و دوستان جدیدی انتخاب کند. رشد اجتماعی برای اینکه در مسیر مطلوب پیش رود به راهنمایی مشاوران احتیاج دارد. بلوم (به نقل از سیف، ۱۳۹۵) در الگوی یادگیری آموزشگاهی خود شواهدی به دست داده است حاکی از اینکه ویژگی‌های عاطفی دانش‌آموزان در جریان یادگیری آموزشگاهی، هم نقش علت را بازی می‌کند و هم نقش معلول را. یعنی یادگیرندگان علاقه‌مند به یک موضوع، نسبت به یادگیرندگان کم‌علاقه، موفقیت بیشتری کسب می‌کنند و این موفقیت بیشتر سطح علاقه و انگیزه آن‌ها را نسبت به آن موضوع و موضوع‌های مشابه آن افزایش می‌دهد. بیشتر دانش‌آموزان از نظر توانایی‌های هوشی و زبانی، تمرکز حواس، حافظه و یادگیری مفاهیم با هم‌سالان خود تفاوت دارند و این تفاوت‌ها با ساختارهای روانی-اجتماعی دانش‌آموزان در هم می‌آمیزند و مشکلات معینی را به همراه می‌آورند. لذا لازم است مشاوران در برخورد با مشکلات یادگیری دانش‌آموزان به زمینه‌های عاطفی و اجتماعی آنان نیز توجه کنند تا راه‌حل مناسبی را به موقع پیشنهاد دهند. در همین زمینه بررسی پیشینه رشد روانی-تحصیلی دانش‌آموز و استفاده از شیوه‌های سنجش استعداد، توانایی و رغبت‌های وی کام اولیه مناسبی برای سایر اقدامات درمانی و بهبود بخشی است.

ارائه راه‌حل‌های پیشنهادی متعدد کاربردی

۱. در تمامی دوره‌های آموزشی مرکز هدایت تحصیلی تأسیس کنیم.
۲. ناتوانی‌ها و اختلالات یادگیری، از جمله خواندن، نوشتن و حساب کردن را از دوره آمادگی تشخیص دهیم و برای درمان آن‌ها به موقع چاره‌جویی کنیم.
۳. آزمون‌های هوشی، شخصیتی، رغبت و استعداد را در تمامی دوره‌های آموزشی به اجرا درآوریم.
۴. دانش‌آموزان را با رشته‌های گوناگون تحصیلی و شغلی آشنا سازیم.
۵. دانش‌آموزان را برای ادامه تحصیل تشویق کنیم.
۶. زمینه‌های آشنایی دانش‌آموزان را با شیوه‌های متفاوت مطالعه و یادگیری (فنون و تکنیک‌های شناخت و فراشناخت) فراهم آوریم.

۷. دانش‌آموزان را با شغل‌های گوناگون برای زندگی آینده آشنا کنیم.
۸. مقدمات انجام کارهای عملی را برای دانش‌آموزان فراهم آوریم.
۹. آموزش‌های لازم برای کسب هویت شغلی را به دانش‌آموزان بدهیم.
۱۰. دانش‌آموزان را برای کسب استقلال و هویت اجتماعی تشویق کنیم.

۱۱. دانش‌آموزان را با شیوه‌های برقراری ارتباط متقابل و سالم آشنا سازیم.

۱۲. در دانش‌آموزان از طریق هدایت تحصیلی، گوهر وجودی انسان، یعنی «اعتماد به نفس» به وجود آوریم.

۱۳. فرایند پذیرفتن «خود» را برای دانش‌آموزان آسان کنیم تا دانش‌آموزان خود را آن گونه که هستند بپذیرند و به خود علاقه داشته باشند.

نتیجه‌گیری

اولین هدف هدایت تحصیلی آگاهی‌دادن است. این آگاهی در همه زمینه‌ها و جنبه‌های عاطفی، اجتماعی و پیشرفت تحصیلی انجام می‌گیرد. دومین هدف هدایت تحصیلی سبک‌سنگین کردن است. لذا نقش اصلی مشاور ایجاد اعتماد به نفس، گسترش رشد فکری مراجع و آگاهی‌دادن به وی در مورد جنبه‌های ناشناخته شخصیت خود است.

هدایت تحصیلی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است، زیرا دانش‌آموزان مستعد یادگیری هستند و آمادگی لازم را برای تغییر و تحول در زندگی دارند. در واقع آنان بیشترین میزان جذب و انطباق را دارند. مانند خمیری هستند که می‌توان به آن شکل‌های متفاوت داد. به‌ویژه در زمینه‌های عاطفی، اجتماعی و پیشرفت تحصیلی می‌توان بیشترین اطلاعات را در اختیار دانش‌آموزان قرار داد و این امر به وسیله مشاوران فعال و دلسوز میسر می‌شود.

وظیفه اصلی هادیان تحصیلی، ارزیابی توانایی‌های هوشی و شخصیتی دانش‌آموزان و راهنمایی صحیح آن‌ها در آموزشگاه است. همچنین مشاور آموزشگاهی می‌تواند به دانش‌آموزانی که دارای مشکلات یادگیری، از قبیل مشکلات خواندن، نوشتن، حساب کردن و یا دانش‌آموزانی که دارای مشکلات عاطفی و اجتماعی هستند، خدمات مشاوره‌ای بدهد و یا با معرفی آن‌ها به مراجع تخصصی، نسبت به درمان آن‌ها اقدام کند. هادی تحصیلی می‌تواند به دانش‌آموز کمک کند به مهارت‌های لازم برای ادامه تحصیلات یا احراز شغلی معین دست یابد.

منابع

۱. سیف، علی اکبر (۱۳۹۵). روان‌شناسی پرورشی نوین. نشر دوران. تهران.
۲. سند تحول آموزش و پرورش (۱۳۹۰)، شورای عالی آموزش و پرورش. سایت: <http://www.nlai.ir/portals/o/files/pdf/common>
۳. شعاری‌نژاد، علی اکبر (۱۳۸۸). روان‌شناسی رشد ۱. انتشارات پیام نور. تهران.
۴. لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۶). روان‌شناسی رشد ۲. انتشارات سمت. تهران.
۵. کدیور، پروین (۱۳۹۴). روان‌شناسی تربیتی. انتشارات سمت. تهران.